

Avanos'ta El Sanatlarının Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Kentsel Korunması

Tutku G. Yazıcı¹, Özge Yalçiner Ercoşkun²

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de Kapadokya bölgesinde yer alan Avanos ilçesinde el sanatlarının somut olmayan kültürel miras kapsamında (SOKÜM) kentsel korunmasını ele almaktadır. Yapılı çevre ile kültürel pratikler arasındaki karşılıklı ilişki üzerinden Avanos’un özgün mimari dokusu ve mekânsal kimliğinin yüzyıllardır süregelen çömlekçilik geleneğiyle eşzamanlı olarak biçimlendiği görülmektedir. Bu çerçevede, Avanos’ta bulunan yerel üreticilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonuçları tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, kentsel dokunun yıpranması, üretim mekânlarının kentsel dokunun canlılığını ve işlevselliğini yitirmesi ile atölyelerin görünürlüklerinin azalması, yapısal sürdürülebilirlik için gerekli altyapı eksiklikleri, kitle turizminin kültürel süreklilik ve üretimin özgün karakteri üzerindeki baskısı gibi temel sorunları ortaya koymaktadır. Ayrıca, kültürel pratiklerin üretime dayalı ticarileşmeye bağlı olarak mekânsal ve üretim yöntemleri açısından karşılaştıkları yapısal dönüşüm ve uyum baskısı yerel bilgi ve zanaatın sürdürülebilirliğini tehdit eden kırılma noktaları artırmaktadır. Mevcut koruma planlarına rağmen, ekonomik, sosyal ve mekânsal müdahalelerin atölyelerin ve kültürel üretimin devamlılığı için yeterli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında SOKÜM’ün korunması ve kent yaşamına dinamik bir şekilde entegre edilebilmesinin mekânı, üretimi ve topluluk katılımını içeren bütüncül stratejilerle sağlanabileceği savunulmaktadır. Bu kapsamda, geleneksel üretim akslarının canlandırılması, kültürel pratiklerin planlamaya entegrasyonu, kentsel dokunun restorasyonu, kentsel kamusal mekân ile SOKÜM ilişkisinin sağlanması, çok paydaşlı yönetim yapılarının ve altyapının güçlendirilmesi gibi politika önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, kentsel koruma, kültürel üretim, Avanos, Çömlekçilik

Bilim Alanı Kodları: Z11, R58

Safeguarding Handicrafts In Avanos As Intangible Cultural Heritage Within The Urban Context

Abstract

This study examines handicrafts in Avanos, located in the Cappadocia Region of Türkiye, within the framework of safeguarding intangible cultural heritage (ICH) in an urban context. The centuries-old pottery tradition has simultaneously influenced the distinctive architectural character and spatial identity of Avanos through the mutual interaction between the built environment and cultural practices. In this regard, the findings derived from semi-structured interviews with local producers in Avanos were analyzed using thematic analysis. The results indicate significant problem areas, including the degradation of the urban fabric, the loss of vitality and functionality of production spaces, the diminished visibility of workshops, the inadequacy of infrastructure necessary for sustaining the architectural character, and the pressure of mass tourism on cultural continuity and the distinctiveness of production. Moreover, the structural transformations and pressures for adaptation—driven by commercialization and production-based dynamics—intensify the vulnerabilities that jeopardize the sustainability of local knowledge and craftsmanship, particularly in terms of spatial configurations and production techniques. Despite the existence of protective measures, economic, social, and spatial interventions appear

¹ Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, tutkugizemyazici@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7401-119X

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi ozgeyal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2734-0374

insufficient to ensure the continuity of ateliers and cultural production. Consequently, this study advocates that the safeguarding of ICH and its dynamic integration into urban life can be accomplished through comprehensive strategies that comprise structures, space, production, and community participation. In this context, policy recommendations include revitalizing traditional production hubs, incorporating cultural practices into urban planning, restoring the urban fabric, establishing connections between urban public spaces and Intangible Cultural Heritage (ICH), and enhancing multi-stakeholder governance structures and infrastructure.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Urban Conservation, Cultural Production, Avanos, Pottery

Jel Codes: Z11, R58

1. Giriş

Günümüzde kültürel mirasın korunması yapıları çevreyle beraber topluluklar içinde yaşatılan kültürel ifadeleri de içermekte; mekâna gömülü sosyal pratikleri, üretim biçimlerini ve gündelik yaşamın sürekliliğini göz önünde bulunduran bir yaklaşımı gerektirmektedir (Lenzerini, 2011; UNESCO, 2022).

Bu bağlamda sözlü gelenekleri, sahne sanatlarını, ritüelleri, festivalleri, geleneksel bilgi ve becerileri, kültürel ürünler ve üretim süreçlerinin tamamını kapsayan somut olmayan kültürel mirası (SOKÜM) üretildiği, aktarıldığı, yaşandığı kentsel bağlamdan ayrı olarak düşünmek mirasın işlevselliğini ve anlamını yitirmesi tehlikesini beraberinde getirmektedir (Ersoy, 2016: 298; UNESCO, 2022). UNESCO’nun son yıllarda vurguladığı “kentsel bağlamda SOKÜM’ün korunması” yaklaşımı, kültürel ifadelerin yalnızca içeriğine değil, üretildikleri çevrenin fiziksel niteliklerine ve gündelik hayatla ilişkisine dikkat çekmektedir (Van der Zeijden vd., 2020; Deshpande & Gangopadhyay, 2024).

Türkiye’nin geleneksel el sanatları bakımından öne çıkan kentlerinden biri olan Avanos, çömlekçiliğin tarihsel gelişiminin yapıları çevreye etkileri, coğrafyanın kentin ekonomik ve yapısal karakterini şekillendirmedeki rolü ve kentin özgün mimarisiyle bütünleşen üretim mekânlarıyla SOKÜM’ün kentle ilişkisi adına güçlü bir örnektir. Avanos’ta çömlekçilik sadece üretim alanlarıyla sınırlı bir pratik değil, kentin yapısal, coğrafi ve mimari formuyla bütünleşik bir yaşam pratiğidir. Ancak, son yıllarda atölyelerdeki fiziksel ve içeriksel değişim, yetersiz altyapı koşulları, hızlı tüketim odaklı olarak gelişen pazarlama stratejileri ve kentsel dokudaki yıpranmalarla beraber geleneğin devamlılığı tehdit altındadır. Kent dokusundaki bozulmalar ve yetersiz koruma yaklaşımları, çömlekçiliğin hem kültürel hem mekânsal sürekliliğini etkilemektedir.

Bu makale, Avanos’ta geleneksel çömlekçiliği kentsel çevreyle kurduğu karşılıklı ilişki üzerinden değerlendirmektedir. Çalışmanın temel amacı, somut olmayan kültürel mirasın

mevcut durumunu kentin mekânsal, ekonomik ve sosyal yapısıyla ilişkili bir şekilde incelemek, kentsel bağlamda koruma yaklaşımına ilişkin bir çerçeve belirlemektir. Araştırma, 2025 yılı şubat ayında Avanos'ta farklı ölçekte üretim yapan dört üreticiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelere ve saha gözlemlerine dayanmaktadır. Katılımcıların deneyimleri, üretim süreçlerinin mekânla ilişkisi, yapılı çevre ve ekonomik yapıdaki değişimlerin etkileri tematik başlıklar altında analiz edilmiştir. Bu çerçevede, çalışma bulguları ve ilgili tartışmalar beraber ele alınmıştır.

Saha çalışması bulgularında, ilk olarak çömlekçilik pratiğinin Avanos'taki mekânsal karşılığı değerlendirilmiş, ardından üretim mekânlarının dönüşümü, satış ve dağıtım pratiklerindeki bozulmalar ve koruma-yönetim uyumsuzlukları çerçevesinde kentsel boyutta korumaya ilişkin problemler ve olanaklar tartışılmıştır. Son bölümde ise, SOKÜM'ün kentsel bağlamda korunmasına ve sürdürülebilirliğine yönelik öneriler sunulmuştur.

2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Yaklaşımlar

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM), toplulukların, grupların ve bireylerin kültürel kimliklerinin bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktardıkları; sözlü anlatımlar, sahne sanatları, toplumsal uygulamalar, doğaya ilişkin bilgi ve geleneksel zanaatkarlık gibi yaşayan kültürel ifade biçimlerini ve bunlarla ilişkili bilgi, beceri ve mekânları kapsamaktadır (Ersoy, 2016; UNESCO, 2022).

Bu çerçevede, SOKÜM'ün korunmasına ilişkin ilk girişimler 1970'lerde folklorun korunması çerçevesinde tartışılmaya başlanmış, folklor bir "ulusal kültürel sembol" olarak ele alınmıştır. 1982 yılında düzenlenen Meksika Kültür Politikaları Konferansı (Mondiacult) ile kültür bir haklar ve değerler sistemi olarak tanımlanmaya başlanmış, 1989 yılında tavsiye nitelikli ilk normatif belge olan ve folklorun geleneksel toplulukların kimlikleriyle bağlantısını vurgulayan "Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunmasına Dair Tavsiye Kararı" (Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore) UNESCO tarafından kabul edilmiştir. 1992 yılında SOKÜM'e odaklanan özel bir program olan ICH Programme, UNESCO bünyesinde kurulmuş, konuyla ilgili çalışmalar artmıştır (Aikawa, 2004; Arantes, 2019). 1993'teki uluslararası danışma forumunda SOKÜM'ün korunması, aktarılması ve canlandırılmasına yönelik yeni yaklaşımlar tartışılmış; bu kapsamda 1996'da geliştirilen "Yaşayan İnsan Hazine" sistemiyle, geleneksel bilgi ve becerileri en üst düzeyde temsil eden bireylerin tanınmasıyla kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmiştir (UNESCO & Korean National Commission for UNESCO, 2002).

2003 yılında kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ise SOKÜM’ün uluslararası düzeyde korunmasında bir dönüm noktası olmuş; bu sözleşme ile SOKÜM’ün araştırılması, korunması, tanıtılması ve kuşaklar arası aktarımı hedeflenmiştir. 2021 itibarıyla sürdürülebilir kalkınma bağlamında üç odak alan belirlenmiştir: ekonomik boyutlar, kültürel miras ve iklim değişikliği ile kentsel bağlamda koruma (UNESCO, t.y.a). Özellikle kentler, SOKÜM’ün gündelik yaşamda yeniden üretildiği, kültürel çeşitliliğin yaşandığı ve anlamlı mekânların olduğu yerler olarak görülmekte bu anlamda koruma yaklaşımlarında önem kazanmaktadır (Van der Zeijden vd., 2020).

2.1. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Kentsel Bağlamda Korunması

Kültürel miras toplumların ortak kimliklerini şekillendiren birleştirici, dinamik, kapsayıcı bir kaynak olması özellikleriyle toplumlar için yaratıcılık ve refah kaynağı olarak işlev görmektedir, bütüncül sosyal kalkınmada önemli rol oynamaktadır (De Voldere vd., 2017; UNESCO, 2015). Bu çerçevede geleneksel üretim pratikleri de kentin kimliğini, ekonomik yapısını ve kamusal yaşamını şekillendirmekte, dolayısıyla kentin yaşamsal bir fonksiyonu olmaktadır (Bhattacharya, 2020).

Yapılı ve doğal çevreyle ilişkisi bakımından, kültürel peyzajlar SOKÜM’ün hem üretildiği hem yaşatıldığı mekânlardır. Bu çerçevede kültürel olarak şekillenmiş bir yaşam alanı olan peyzaj, SOKÜM’ün “hafızası” olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla SOKÜM’ün sürdürülebilirliği, sadece mimari unsurlara değil fiziksel çevreye bütün olarak bakan ve ilişkisellikleri göz önünde bulunduran bir yaklaşımla kültürel peyzajın korunmasına bağlıdır. Üretim mekânlarının kaybı ekonomik ve işlevsel bir daralma olarak düşünülemez, kültürel hafızanın silinmesi anlamına gelir (Deshpande & Gangopadhyay, 2024).

Kentsel korumada yapılı çevreye vurgu planlama sistemine entegre bir şekilde işlemektedir ancak SOKÜM’ün muğlak kullanımı, pratiklerinin yeterince belgelenememesi, pratiklerden ziyade anlatılara odaklanması gibi nedenlerle yönetim planı yaklaşımları yetersiz kalmaktadır. Modernleşme ve küresel kültürün baskısı ile turizm endüstrisi yerel uygulamaları gösteriye dönüştürerek anlamını zayıflatmakta, geleneksel uygulamalar modern kentsel planlama anlayışı içinde yer bulmakta zorlanmaktadır (Alkymakchy vd., 2012). Deacon (2018), Marrakech (Fas) örneğinde (Jemaa el-Fna Meydanında anlatıcılar, geleneksel satıcılar, müzisyenler gibi) mevcut planların genellikle yapıların korunmasına odaklandığını, ancak SOKÜM’ün sürdürülebilirliğini sağlayacak somut adımların eksik olduğunu göstermektedir. Oysa toplulukların günlük yaşamda sürdürdüğü gelenekler, yerel kimliğin ve sosyal bağların

güçlenmesi açısından, aynı zamanda bu pratiklerin gerçekleştiği mekânlarda anlam yaratımı açısından hayati öneme sahiptir (Pratt, 2015; Zhang vd., 2021).

SOKÜM'ün korunmasına ilişkin bir diğer örnek Yangzhou'da bulunan bir ticaret ve kültür merkezi olan Dongguan Tarihi Alanı için yapılan koruma çalışmalarıdır. Bu alanda fiziksel yapılarla beraber, geleneksel el sanatları, yerel mutfak, halk tiyatrosu ve festivaller gibi SOKÜM unsurları dahil edilmiştir. Yerel halkı koruma sürecinde aktif paydaş olarak konumlandıran yaklaşımda, bölgede yaşayanların evlerini ve dükkanlarını restore ederek kullanmaya devam etmeleri, geleneksel ürünleri üretip pazarlamaları ve ziyaretçilere yerel kültürü aktarmaları yerinde koruma (in-situ preservation) bakış açısıyla sağlanmıştır. Diğer yandan, SOKÜM planlamaya sadece dekoratif bir unsur değil, sosyal dokunun sürdürülebilirliğinde bir ana eksen olarak entegre edilmiş, işlevler yerel halkın kullanımına göre düzenlenmiştir (Wang, 2008).

Busari ve Odetoyinbo (2021) ise çalışmalarında Nijerya'daki Ijaye-Abéokúta bölgesindeki geleneksel el yapımı çömlekçiliğin dirençliliğini ve günümüzdeki önemini incelemişlerdir. Geleneksel çömlekçilik batılılaşma ve modernizm baskısına rağmen bu bölgede devam etmekte, üretilen çömlekler geleneksel tıp, çeşitli dini ritüeller, kültürel amaçlı sergilemeler, restoranlarda yerel mutfak sunumlarında ve yemek pişirmede hâlâ kullanılmaktadır. Çömlekçiliğin kültürel anlamı ve düşük maliyeti talebi artırmakta, genç neslin bu sanata ilgisi artmakta, geleneksel tıp uygulamalarının yaygınlığı kullanım alanının genişlemesini sağlamakta ve dijital araçların kullanımı satışı yaygınlaştırmaktadır. Çalışma geleneksel çömlekçilik tekniklerinin modernleşmesi gerektiği yönündeki yaklaşımlara rağmen, özellikle el yapımı olmasının dini ve kültürel değere katkısını ve önemini vurgulamaktadır. Modern tekniklerin entegrasyonunda geleneksel formda sürdürülen çömlekçiliğin zarar görmemesi için çok dikkatli olunması gerektiği belirtilmiştir.

Ancak koruma yaklaşımlarında değişimin tamamen reddedilmesi mümkün değildir. SOKÜM değişen toplumsal bağlamlara göre evrimleşmektedir. Bu nedenle koruma stratejileri durağan değil, uyarlanabilir olması gerekmektedir. Dolayısıyla “mirasın dondurulması” yerine “yaşayan mirasın uyarlanması” yaklaşımıyla hareket etmek, geleneksel uygulamaların çağdaş yaşamla uyumlu hale gelmesi ve sürdürülebilirliği için son derece önemlidir (Wang, 2008).

Benzer şekilde geleneksel zanaatkarlığın evrimi, sadece sözlü ve kolektif bilgi aktarımına değil, aynı zamanda farklı kültürlerden veya alanlardan gelen unsurların zanaate entegre edilerek işlevsel bütünlükler oluşturduğu yaratıcı bir dönüşüm sürecine dayanır; bu da

zanaatın yaşayan bir miras olarak korunmasında esnek ve uyarlanabilir stratejilerin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Shaw & Stewart, 1994; Ionică, 2022).

Bu çerçevede, geleneksel zanaatların korunmasında da tarihsel biçimlerinin yeniden tanıtılması ve yaratıcı biçimde yeniden yorumlanarak çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi olmak üzere iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Özellikle kentlerde, bu yaklaşımlar zanaatları hem kültürel sembol hem de ekonomik değer hâline getirerek, topluluk kimliğini yaşatan ve kamusal mekânda varlık gösteren birer yaşayan miras ögesine dönüştürmektedir (Zbucnea, 2022).

Ayrıca, kentsel bağlamda SOKÜM'ün korunması, hızlı kentleşme ve küreselleşme karşısında toplulukların kültürel kimliğini, çevreyle uyumlu yaşam biçimlerini ve nesiller boyu aktarılan üretim bilgisini sürdürerek hem sosyal bütünlüğü hem de yerel ekonomik dayanıklılığı desteklemektedir (Ionică, 2022; UNESCO, 2015; Van der Zeijden vd., 2020; Zhang vd., 2021).

Ancak, SOKÜM'ün bir parçasını oluşturan birçok geleneksel müzik türü, yerel dil, zanaat ve toplumsal uygulamaya ilişkin bilgi birikimi, sosyo-ekonomik modernleşmenin ve endüstriyel üretim biçimlerinin baskısıyla birlikte giderek ortadan kalkmaktadır. Bu durum, kentlerin hem fiziksel hem de kültürel çeşitliliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, kentsel bağlamda SOKÜM'ün sürdürülebilirliğini sağlamak için kültürel pratiklerin fiziksel temelini ve bağlamını oluşturan kentsel mekânın korunmasına odaklanan stratejilerin ve bilgi ve becerilerin kuşaklar arasında aktarımını mümkün kılacak somut araçların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Koruma stratejilerinin yalnızca yapıyı çevreye değil, yaşayan kültürel pratiklere ve bu pratiklerin mekânla ilişkisine bütüncül olarak odaklanması; toplulukların bu süreçte etkin özne olarak yer almasını sağlayacak mekanizmaların güçlendirilmesi gerekmektedir (UNESCO & Korean National Commission for UNESCO, 2002).

2.2. Geleneksel El Sanatları ve Kültürel Üretimde Değer Yaratımı

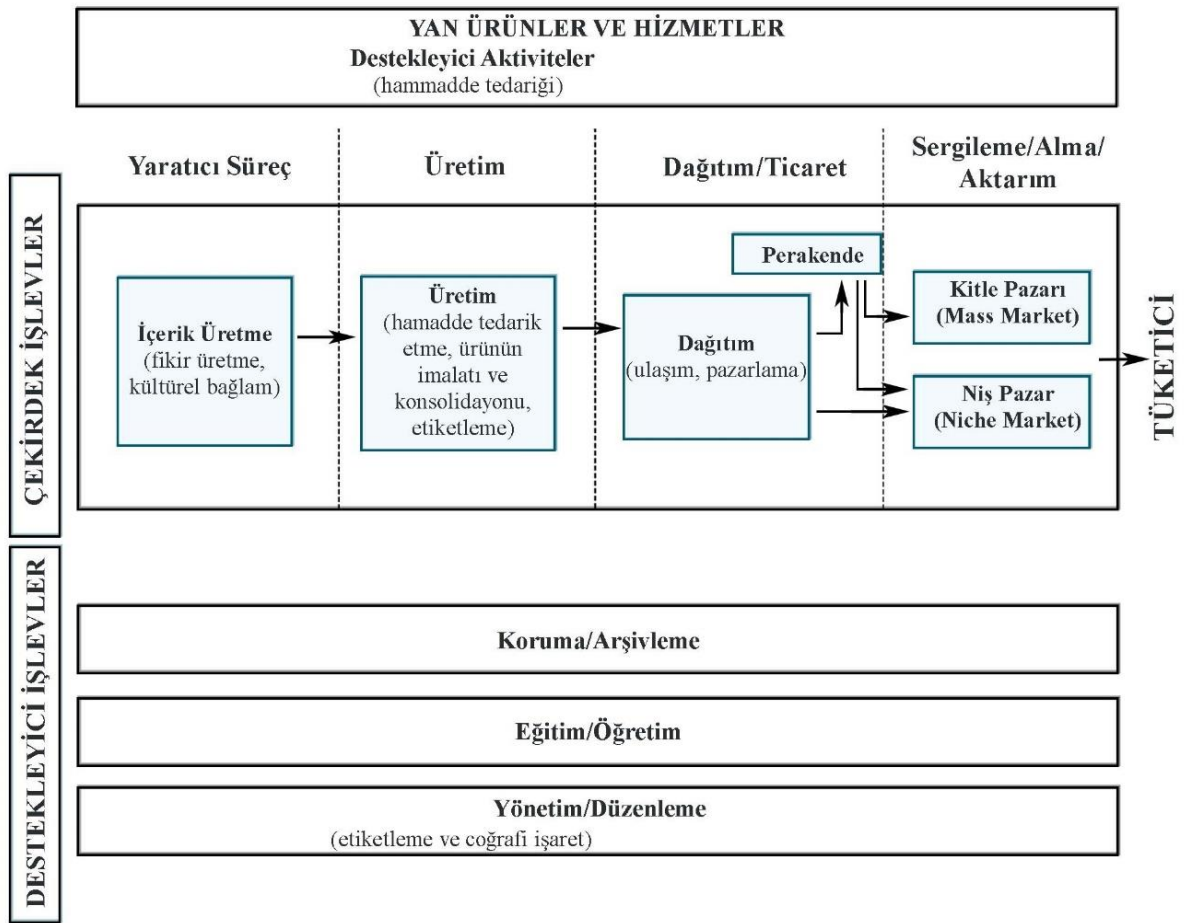
Geleneksel zanaatkârlığın etkisini ve korunmasını değerlendirirken, değer zincirinin yaratım, üretim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşamalarının her birini değerlendirmek, kentsel çevreyle ilişkisi bağlamında ise bu aşamaları ayrıca sosyo-mekânsal boyutlarıyla ele almak gerekmektedir. Porter'ın (1985) tanımladığı biçimiyle değer zinciri, bir ürünün tasarımından tüketiciye ulaşmasına kadar olan tüm süreçleri değer yaratan faaliyetler olarak analiz etmeyi sağlar. Ancak Pratt (2008), bu yaklaşımın kültürel üretimi anlamada yetersiz kaldığını belirtir; çünkü kültürel üretim yalnızca ekonomik fayda sağlayan doğrusal bir zincir değildir. Anlam, estetik ve kalite gibi gömülü değerler, sürecin her aşamasına nüfuz eder ve kültürel üretimin

doğasını belirler. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında değer zinciri ekonomik boyutun yanında, mekânsal ve anlam yaratımı vurgusu üzerinden kültürel olarak değerlendirilmiştir.

Geleneksel zanaatkârlıkta, endüstriyel üretimden farklı olarak üretici hem yaratıcı süreçte yer almakta, hem de nesneyi üretmekte ve bazen de dağıtım ve pazarlama süreçlerinde yer almaktadır. Yani değer zinciri zanaatkârın etrafında şekillenmektedir ve üretilen ürünler benzersiz eserlerdir. Eserlerin kopyaları üretiliyor olsa da endüstriyel olarak üretilmiş olanlar orijinal eserleri ikame edemezler. Dolayısıyla, el işçiliğinin değeri seri üretimi sınırlamaktadır (De Voldere vd., 2017).

De Voldere ve arkadaşları (2017) değer yaratım sürecini dört ana başlıkta ele almıştır (Şekil 1). Yaratım süreci kültürel bağlam ve yaratıcı ifadenin zanaatkârın benzersiz becerileriyle birleştiği süreçtir. Üretim aşamasında ise ortaya çıkan fikir elle veya çeşitli aletlerin yardımıyla bir nesneye dönüşür. Bu şekil verme sürecinde yerel malzemenin doğasına uygun ve kültürel bağlama özgü yöntemler kullanılır. Üretim aşaması, gerekli hammaddenin tedarik edilmesinden bu malzemenin işlenip piyasaya sunulmaya hazır hale getirilmesi süreçlerini kapsar.

Şekil 1: Zanaatkârlıkta Değer Zinciri

Kaynak: De Voldere vd. (2017)'den uyarlanmıştır.

Üretim aşamasında son olarak ürün etiketlenir, paketlenir, ürüne zaman zaman özgünlüğüne ilişkin sertifikalar eklenir. Bundan sonra üretilen ürün için dağıtım/yayılım ve pazarlama aşaması başlar. Aynı veya benzer işleve sahip seri üretim ürünlerin varlığı, sanatsal zanaatların temel ihtiyaçlar arasında yer almaması gibi nedenler ürünlerin pazara girmesini zorlaştırmaktadır. Ürünler sokak pazarlarında, perakende satış mağazalarında, turizm işletmelerinde, fuarlarda, galerilerde, online platformlarda veya zanaatkârların kendi atölyelerinde satışa sunulabilir. Son olarak, ürünler iletim/alım aşamasıyla tüketiciye ulaşır. Tüketici kitlesi ve ürünün niteliği arasında büyük ilişki vardır. Geleneksel zanaatlar için tüketici genellikle bir mekânla veya kültürle bağlantı kurmak amacıyla bir ürünü satın alır. Yani alınan ürünün işlevinin dışında bir kültürel değeri de vardır. Bu anlamda, ürünün satışıyla beraber tanıtımı ve hikayesi hem değerini artırır hem de tüketici tarafından bilinçli kullanımını sağlar (De Voldere vd., 2017).

3. Avanos'ta Alan Çalışması

Türkiye'nin Nevşehir iline bağlı bir ilçe olan Avanos, Kızılırmak Nehri kıyısında konumlanmış; Kapadokya bölgesinin doğal, tarihsel ve kültürel katmanlarını taşıyan önemli yerleşim alanlarından biridir. Bölge, özellikle seramik ve çömlek üretimiyle tanınmakta, bu zanaat kentin sosyal, ekonomik ve mekânsal kimliğinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Avanos'ta çömlekçilik bir üretim faaliyeti olmanın yanında kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve becerilere dayalı, kentsel dokuyla iç içe geçmiş bir yaşam biçimi olarak sürdürülmektedir.

Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik daralmalar, hızlı kentleşme, turizme bağlı dönüşümler, çömlek üretim alanlarının mekânsal bütünlüğünü ve kültürel sürekliliğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda, bölümde önce bölgedeki koruma statülerindeki değişimler ve yaklaşımlar ele alınacak; ardından Avanos'un kentsel dokusuyla ilişki içinde gelişen geleneksel çömlekçilik ve el sanatlarının mevcut durumu ile tarihsel gelişimine dair literatür taraması sunulacaktır. Daha sonra 2025 yılı şubat ayında Avanos'ta yürütülen saha çalışmasına dayanan bulgular sunulacak; geleneksel çömlekçilikle uğraşan dört farklı üreticiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla, üretim mekânlarının dönüşümü, kentsel dokunun zanaat üzerindeki etkileri ve kültürel mirasın korunmasına dair karşılaşılan sorunlar mekânsal ve ekonomik bağlamda belirlenen tematik başlıklar altında analiz edilecektir.

3.1. Çalışma Alanı

1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalıkları alanı, peri bacalarını, çeşitli vadiler ve sırtları içeren Göreme Milli Parkı ve Kapadokya kaya Alanlarını, Nevşehir, Ürgüp ve Avanos şehirleri arasında kalan çeşitli doğal alanları, Karain, Karlık, Yeşilöz, Soğanlı alanlarını ve Kaymaklı ile Derinkuyu yeraltı şehirlerini kapsamaktadır (UNESCO, t.y.b). Bölge hem kayaya oyulmuş kiliselere, mağara yerleşimlere ve yeraltı şehirlerine hem de özgün arazi şekillerini barındıran doğal değerlere sahiptir. Bu yapı doğal ve kültürel unsurların etkileşimi ve uyumuyla gelişmiş, bölgede doğal kayalar içine (tüf) oyularak yapılan yapılar çeşitli medeniyetlerce devam etmiş, yapım teknikleri ve kültürel tutumlar yıllarca evrilerek günümüze ulaşmıştır.

Bölgenin mimari değeri olarak kayaya oyulmuş yapılarla beraber kesme taş yapılar da bulunmaktadır. Bu mimari yapı insanların doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmalarının, olumsuz şartlar altında hayatta kalma becerilerinin, insan tercihlerinin bölgenin coğrafyası tarafından nasıl şekillendirildiğinin ve dolayısıyla tarihsel süreçte çevresel uyumun bir göstergesidir (Akbarishahabi, 2024).

Bölgede koruma alanlarının tanımları, statüleri ve korumayla yükümlü kurumlar yıllar içinde değişiklik göstermiştir. Daha önce Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kurul ve komisyonlarca yürütülen koruma ile ilgili işlemler, 2019 yılında çıkan 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun ile yine aynı yıl Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Kapadokya Alan Başkanlığına devredilmiştir. Çalışma usul ve esasları Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen, kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeye sahip Kapadokya Alan Başkanlığı, tespit, planlama, onaylama, denetleme, yönetme ve tanıtma konularındaki yetki ve görevlere sahiptir. Başkanlık bünyesinde kurulan Kapadokya Alan Komisyonu ise daha önceden Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tabiat Varlıkları Komisyonunun yürüttüğü işlemleri yürütmekle yükümlüdür (Solmaz Şakar, 2024).

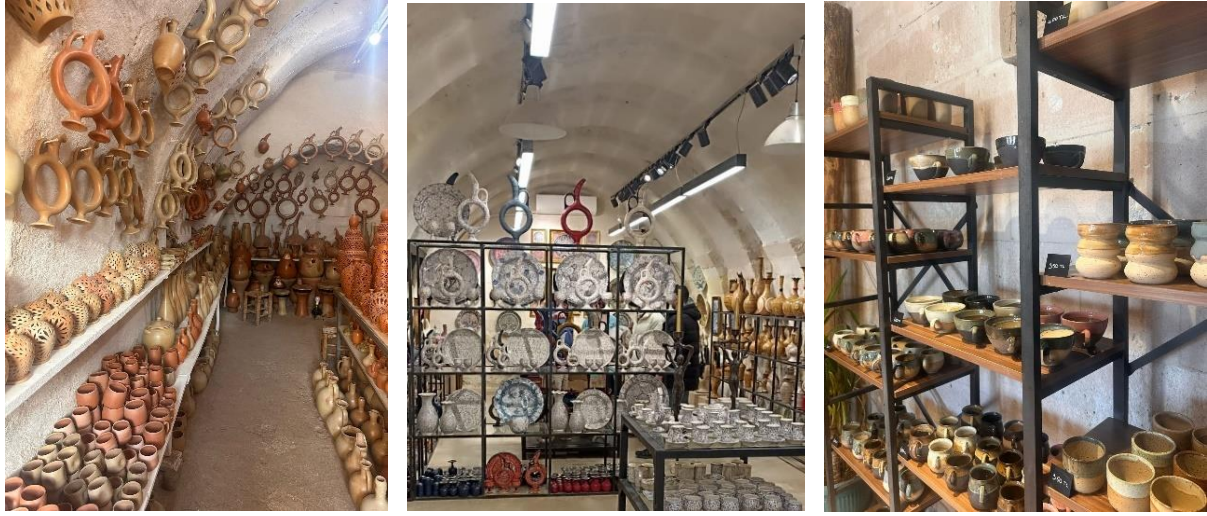
Kapadokya Alanında Avanos kentsel sit alanı dahil olmak üzere, Dünya Miras Alanı, 1., 2. ve 3. derece Doğal, Kentsel ve Arkeolojik Sit alanları ve bu sınırları çevreleyen alanlar dahil olmak üzere birçok farklı doğal ve kültürel değeri barındıran koruma alanları bir arada bulunmaktadır.

Çömlekçilik geleneği açısından değerlendirildiğinde ise Zank Höyük kazılarına göre geleneğin kökenlerinin Tunç Çağı'na dayandığı (M.Ö. 3000-1200) tahmin edilmektedir. Avanos'ta binlerce yıldır devam eden çömlekçilik, Hititlerle beraber gelişmiş, zamanla değişip gelişerek günümüze ulaşmıştır (İşçen, 2010).

Avanos çömleği 25.12.2017 tarihinde bölgenin köklü tarihiyle özdeşleşmesi ve Avanos yöresinden sağlanan ve çömleğe kendine has kırmızı rengini veren kilden yapılması özellikleriyle tescil edilmiştir. Kullanım biçimi tescil dokümanında "Coğrafi işaret ibaresi marka ile birlikte kullanılacaktır. Üretilen ürünün uygun kısmında coğrafi işaret amblemi ile birlikte "Avanos Çömleği" ibaresi bulunacaktır." (Türk Patent ve Marka Kurumu, t.y.) şeklinde belirtilmiştir.

Avanos'ta çömlekçilik testi, küp, yayık ve çömleklerin geleneksel formlarıyla üretimiyle sınırlı değildir; dekoratif ürünler, saksılar, güveçler, kadehler, bardaklar gibi işlevsel ürünler, duvar panoları, heykeller, minyatür amforalar, duvar tabakları gibi dekoratif ve sanatsal ürünler de farklı malzemeler ve yapım teknikleri kullanılarak bölgede üretilmektedir (Çobanlı & Canbolat, 2010). Şekil 2'de Avanos'ta el sanatlarının farklılaşan üretimine ilişkin örnekler gösterilmektedir.

Şekil 2: Avanos'ta El Sanatları Üretiminden Örnekler

Üretim desenindeki değişimle beraber kullanılan malzemelerde ve üretim yöntemlerinde farklılaşmalar görülmektedir. Daha önce genellikle Gedik, Burabayır, Cideresi ve Kızıllöz isimli kil yataklarından temin edilen Avanos kili nadiren kullanılmakta, “tepme tezgâh” olarak adlandırılan geleneksel torna yerine elektrikli tornalar kullanılmakta, kara fırınlar yerine elektrikli fırınlar tercih edilmektedir (Aslan, 2012; Çobanlı & Canbolat, 2010; İşçen, 2010).

Turizm baskısının getirdiği taleple beraber, teknolojik gelişmelerle şekillenen bu değişim üretimdeki emek yoğun süreci hafifletmektedir. Elektrikli tezgâhlar kullanım kolaylığı sağlamakta, kara fırınların kullanımının azaltılması hem hava kirliliği problemiyle başa çıkmada etkili olmakta hem de kara fırın için gerekli malzemelerin temini sürecinin zorluklarını azaltmaktadır. Diğer yandan, bu geleneksel yöntemlerin terk edilmesi, kuşaktan kuşağa aktarılacak var olan bilgi ve becerilerin de yok olması tehlikesini beraberinde getirmektedir (Aslan, 2012; Çobanlı & Canbolat, 2010).

Avanos, Kapadokya Alanı içerisinde yer alması ve UNESCO Dünya Miras Alanı'na, vadilere, yeraltı şehirlerine ve özgün mimariye olan yakınlığı sayesinde kültürel ve inanç turizmi açısından önemli bir merkez hâline gelmiştir. Çömlek satışının dışında, çömlek yapma deneyimi gibi farklı aktiviteler atölyeler açısından hem bir gelir kaynağı hem de geleneksel üretim biçiminin aktarılması için bir fırsat sunmakta; aynı zamanda bu yaratıcı etkileşim turistlerin hafızasında Avanos'un kalıcılığını artırmaktadır (Kılıç & Aslan, 2022). Ancak son yıllarda kitle turizminin öne çıkması, Avanos'a gelen ziyaretçi profilini ve talepleri dönüştürmektedir. 1970'lerden itibaren artan turizm faaliyetleriyle kullanılan malzeme, üretim

teknikleri ve satış biçimleri de önemli ölçüde değişmiştir (Ünal, 2022). Özellikle “komisyonculuk” sisteminin yaygınlaşması, üretici ile turist arasında doğrudan temasın önüne geçerek hem üreticilere ekonomik zarar vermekte hem de bölgenin üretimin yere özgü niteliklerinin anlaşılmasına neden olmaktadır (İşçen, 2010).

Avanos'un seramik ve çömlek alanındaki ünü Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından da tanınmakta; ancak 2021–2025 Turizm Tanıtım Stratejisi'nde bu alanda çeşitli yapısal sorunlara dikkat çekilmektedir. Bunlar arasında ürün çeşitliliğinin yetersizliği, komisyonculuk kaynaklı fiyat artışları, ithal ürünlerin piyasayı yönetmesi, yerel halkın ekonomik faydadan yeterince yararlanamaması ve somut olmayan mirasın somut ürünlerle bağlantısının kurulamaması gibi sorunlar yer almaktadır (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021).

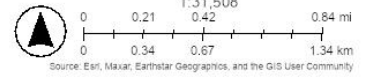
Bu sorunlara karşılık, Avanos'un çömlekçilik geleneğini temel alan bir kent kimliği ve kültürel imge oluşturulması gerektiği dile getirilmektedir. Kent markalaşması sürecinde geleneksel bilginin korunması, usta-çırak ilişkisine dayalı eğitimlerin geliştirilmesi, üretimin ekolojik yönünün vurgulanması ve görsel kültür öğeleriyle desteklenmiş tanıtım faaliyetlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir (Gün, 2020; Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021).

Avanos'un karakteristik özelliklerinden biri de Kızılırmak ile kurduğu ilişkidir (Şekil 3). Avanos'a ilk yerleşme Kızılırmak kıyısındaki hamam ve cami çevresinde oluşmuş, bu yapıların çevresindeki kentsel gelişmelerle nehir doğrudan yerleşmenin çekirdeğini belirlemiştir. Bu ilişki kentin konumunu ve makroformunu etkilemenin yanında, kentin ekonomik ve sosyal yapısını da şekillendirmiştir.

Şekil 3: Avanos Kentinin Kızılırmak ile İlişkisi

03.06.2025

Kaynak: Esri, 11 Nisan 2025 tarihli World Imagery (WGS84) uydu görüntüsü. 3 Haziran 2025 tarihinde ArcGIS Online üzerinden alınmıştır.

Tüf kayaların su çekme kapasitesinin yüksek olması ve havzada bulunan yeraltı su kaynaklarıyla birlikte, oyma yapılarda yer alan yeraltı depolarının iklimlendirme özelliği sağlanmış: bu durum başta patates ve narenciye gibi tarım ürünlerinin uzun süre korunmasını mümkün kılmıştır. Kızılırmak sayesinde temin edilen yüksek kil oranına sahip çamur ise çömlekçiliğin temel hammaddesi olmuş, üretimin sürekliliğinde belirleyici olmuştur (Berkmen, 2016; Çobanlı & Canbolat, 2010). Irmak üzerindeki köprüler ise, yerleşmenin iki yakasını birbirine bağlayan ve tarihsel yapıya kimlik kazandıran önemli simgesel yapılardandır. Kentin yapılı çevresinin dışında, havzanın oluşturduğu alüvyonlu verimli topraklar sayesinde bölgede bağcılık, şarapçılık ve bitkisel kaynaklı boyaların kullanıldığı halı ve kilim dokumacılığı gibi üretim faaliyetleri de gelişmiştir (Berkmen, 2016).

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Avanos'ta geleneksel çömlekçilikten çağdaş seramik üretimlerine kadar uzanan el sanatı biçimlerinin, kentsel mekânla kurduğu ilişkiyi ortaya koymakta, SOKÜM'ün korunmasında fiziksel çevrenin rolünü araştırmaktadır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; yarı yapılandırılmış görüşmeler, alan gözlemleri ve tematik içerik analizi temel veri toplama ve analiz araçları olarak kullanılmıştır.

Saha çalışması, 26–28 Şubat 2025 tarihleri arasında Avanos'ta gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, önceden telefon yoluyla randevu alınan ve Avanos'ta farklı ölçeklerde üretim yapan dört üreticiyle yüz yüze yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde Avanos'ta geleneksel el sanatları üretiminin farklı biçimlerini temsil etmeleri esas alınmıştır. Bu çerçevede, geleneksel çömlekçilik, seramik kullanım eşyaları üretimi, seramik rölyef, heykel, sanatsal seramikler gibi farklı alanlarda üretimin farklılaşan nitelikleri kapsayıcı bir şekilde ele alınmış, Avanos'un güncel durumunu yansıtacak bir değerlendirme yapılmıştır.

Her bir görüşme yaklaşık 30 dakika sürmüş, katılımcıların açık rızaları alınarak ses kaydı yapılmıştır. Elde edilen kayıtlar aTrain yazılımı kullanılarak metne dökülmüş (Haberl vd., 2023), ardından metinler NVivo programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, mekânsal ve ekonomik bağlamla ilişkili alt temalar belirlenmiş ve ilgili içerikler bu temalar doğrultusunda kodlanmıştır. Katılımcıların tümü, etik ilkeler doğrultusunda anonimleştirilmiş, metin içerisinde temsili tanımlamalarla (örneğin “atölye yetkilisi”) yer almıştır. Görüşmelerin bağlamsal tutarlılığı ve çeşitliliğini göstermesi açısından doğrudan alıntılanan metinlerin sonunda katılımcı bilgileri K1, K2, K3 ve K4 şeklinde belirtilmiştir. Çalışma süresince tüm katılımcılardan açık rıza alınmış, görüşmelerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı kendilerine bildirilmiştir. Etik sorumluluklar doğrultusunda, veri güvenliği sağlanmış, ses kayıtları yalnızca transkripsiyon amacıyla kullanılmıştır.

Görüşmelerin içeriği; üretim mekânlarının sokakla ve kentin bütünüyle ilişkisi, karşılaşılan güçlükler ve yerel zanaatkarlığın sürekliliğine dair sorun alanlarını kapsamaktadır. Görüşmelere paralel olarak, araştırmacılar tarafından doğrudan alan gözlemleri yapılmıştır. Gözlemler; atölyelerin fiziksel özellikleri, kentsel dokudaki yerleşimleri, sokak dokusuyla üretim ilişkileri, satış alanlarının mekânsal dağılımı ve üretim süreçlerinin mimari karşılıkları üzerine odaklanmıştır. Bu gözlemsel veriler, görüşmelerden elde edilen anlatılarla birlikte değerlendirilmiş, böylece üretim pratiklerinin mekânsal bağlamda da çözümlenmesi mümkün olmuştur.

Toplanan veriler, nitel tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu analizde, kodlama süreci analiz aşamasında ortaya çıkan temalar (mimari yapı, kentsel dokuda bakımsızlık ve bozulma, atölyelerin konumları ve kentsel mekânla ilişkileri, ürün deseni ve olanaklar, ekonomik problemler, alternatif ekonomik işlevler) üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu alt başlıklar mekânsal ve ekonomik olarak iki temel çerçevede değerlendirilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, Avanos'ta el sanatlarının kentsel koruması ve sürdürülebilirliği yarı yapılandırılmış görüşmelere dayalı olarak mekânsal ve ekonomik açılardan incelenmiştir. Nitel içerik analizinden elde edilen alt temalara ilişkin değerlendirmelere, ilgili ana başlıklar altında ve metin içerisinde yer verilmiştir. Öncelikle, üretim mekânlarının kentsel doku ile ilişkisi ele alınmış; bu çerçevede mimari ve kentsel ölçeklerde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Devamında ise, turizmin değişen niteliğiyle şekillenen ekonomik yapı kapsamında mevcut duruma dair bulgular ortaya konmuş, karşılaşılan sorunlar ve olanaklar tartışılmıştır.

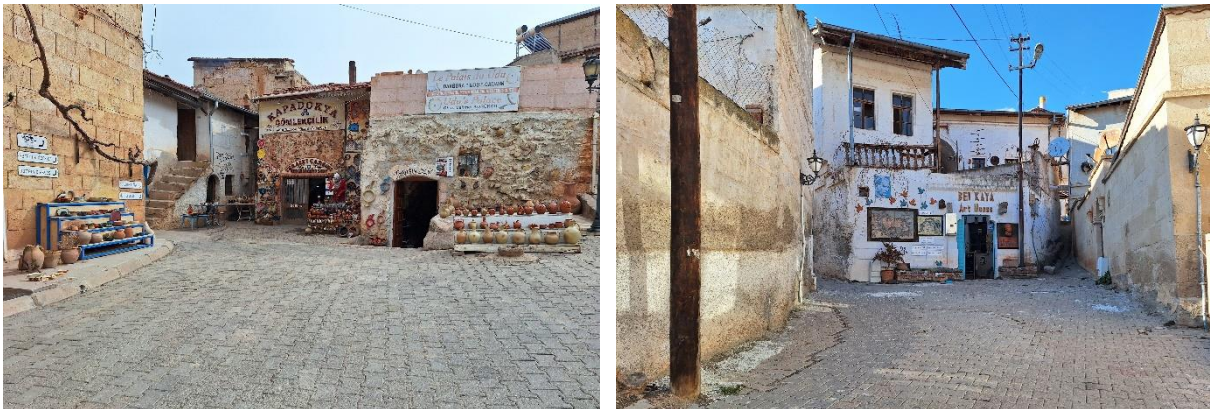
4.1. Üretim Süreci, Üretim Mekânları ve Kentsel Doku İlişkisi

Avanos'un kimliği açısından vernaküler mimarinin özellikleri ile zanaatın mekânı olan ve "işlik" olarak adlandırılan çömlekhaneler birbiriyle son derece ilişkilidir. 1996 yılında hazırlanıp 1998 yılında Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe giren 1/1000 ölçekli Avanos Çömlekhaneler Mevkii Koruma Amaçlı İmar Planı ile Kızılırmak'ın kuzeyinde bulunan Kentsel Sit Alanı sınırları içinde kalan alandaki çömlekhaneler, yapıların yoğunlaştığı alanlar, harabe alanlar gibi farklı niteliğe sahip bölgeler belirlenmiş ve ilişkili plan kararları üretilmiştir (Avanos Belediyesi, 1996).

Bu plana göre Çömlekhaneler Mevkiinin çömlekhaneleri içeren meydanın çevresi ile bütünleşmesi hedeflenmiş ayrıca el sanatları üretim ve satış alanı olarak belirtilen bu alandaki dokunun korunması için yapılaşma koşulları sınırlanmıştır (Avanos Belediyesi, 1996).

Bu çömlekhaneler üretim yerleri olmanın yanında ürünlerin depolandığı, satıldığı ve sergilendiği yerlerdir. Ayrıca, çömlekhaneler dış mekânı da eserlerin ve ürünlerin sergilenmesi için kullanılmakta, ilişki kurdukları kamusal mekânı da değiştirmekte ve etkilemektedirler (Şekil 4).

Şekil 4: Atölyelerin Kamusal Alanla Mekânsal ve İşlevsel İlişkileri

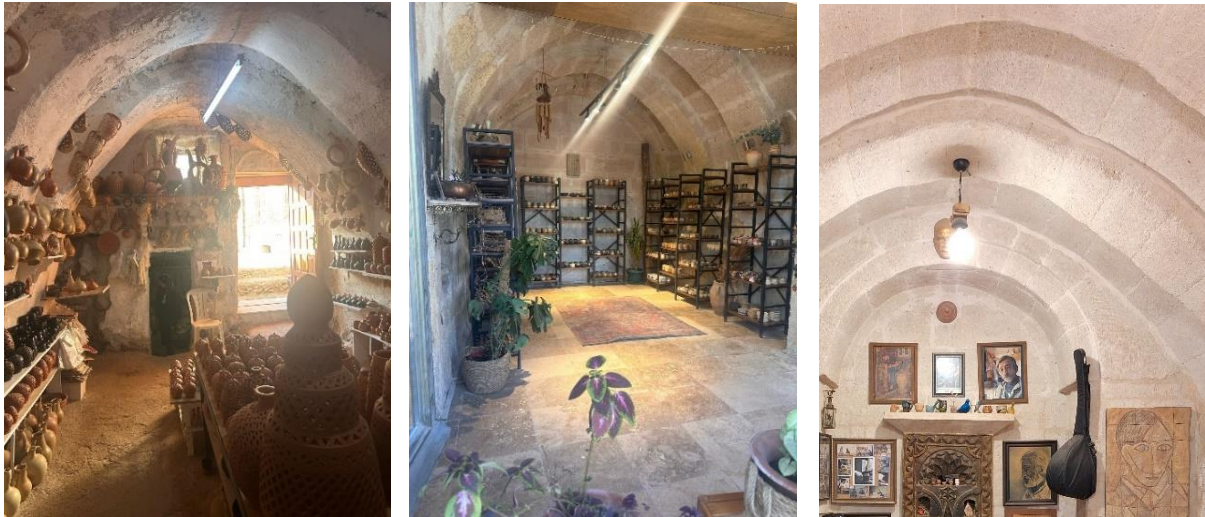

Bu bağlamda, çömlekhanelerin karşı karşıya olduğu problemlerden bir tanesi de özgün mimari özelliklere göre proje üretiminin ve işçiliğin zorluğu ile pahalılığı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapadokya Bölgesi'nde genel olarak oyma yapılar, malzemelerin kendi olanaklarıyla bir veya birden fazla odalı, tek veya çok katlı, tünellerle birbirine bağlanabilen veya birbiri içerisinden geçilebilen veya kâgir yapı ile desteklenmiş şekillerde olabilmektedir. Tüflü kayaçların şekillendirmeye uygun olması, Avanos'ta da bulunan ve zamanla ihtiyaca göre çeşitli müdahalelerle genişletilen karakteristik mimari yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Güneri, 2023).

Bu oyma yapılarla beraber, “işlik” adı verilen ve üretimin yapıldığı yerler genellikle Avanos'un civarında bulunan “kisir” denilen taştan yapırlar (Gürtanın ve Munsuz, 1970: 16), tavanları kemerlidir, az güneş alırlar veya hiç güneş almazlar. Bölgedeki bu çömlekhaneler genellikle yağma yapılarıdır. Benzer mimari özellikler atölyelerin hem satışa hem üretime ayrılan yerlerinde tekrar etmektedir (Şekil 5). Yapılarla beraber sokaklarda da genellikle taş kullanılmıştır (Avanos Belediyesi, t.y.).

Şekil 5: Atölye ve Mağazalardan Kemerli Mimari Yapıya İlişkin Örnekler

Ancak, yıpranmış haldeki eski kent dokusu içinde çok fazla yıkıntı/harabe yapı barındıran Avanos Kentsel Sit Alanı içindeki atölyelerin ihtiyaç duydukları müdahalelerin yapılabilmesi için gerekli projelendirme süreci ve taş işçiliği maliyetinin küçük üretici tarafından ekonomik olarak karşılanması zordur. Mimari yapıya ilişkin yapılan değerlendirmelerde, işçilik ücretlerinin fazlalığına bir atölye yetkilisi vurgu yapmaktadır.

“Buranın taşı bu kisir. Veya sarı taşı. Bir de bunun sertti var, tebeşir altı dediğimiz. Biraz daha serttir. Sonra bu (atölyede taş örnekleri) sert taşlar vardır. Bunlar buranın işte; Karadağ'dan çıkar, öbür taraftan çıkar, Nevşehir'den çıkar.

(...) Taş ustası bulmak çok zor, bir de pahalı. Taşı bilmiyor usta, biraz öğrenmiş, eline çekici almış işte. Kaç lira biliyor musunuz en ucuz taş ustasının yevmiyesi? 6 bin lira.” (K1)

Şahan (2014) Avanos'taki çömlekhaneler bölgesindeki koruma sorunlarını ele aldığı çalışmasında çömlekhanelerin özgün üretim işlevlerini kaybedip, sadece satış yerlerine dönüşmeleri ve süreçte bazı mimari öğelerini de kaybetmeleri problemlerinin altını çizmektedir. Çömlekhaneler için geliştirilen koruma yaklaşımlarının da yalnızca klasik tarihi yapı koruma bağlamıyla sınırlı kalmaması gerektiği, çömlekhanelerin özgün mimari özelliklerinin ve kültürel mirasın korunabilmesi için kapsamlı bir koruma yaklaşımına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Geleneksel üretim yöntemleri olan tepme tezgâh ve kara fırınlar, fırında pişirme işleminde kullanılacak malzeme temininin zorluğu, emek yoğunluğu ve çevresel etkiler nedeniyle yerini elektrikli torna ve fırınlara bırakmıştır (Çobanlı & Canbolat, 2010; Aslan, 2012). Tepme tezgâh hâlâ bazen turistik gösteri amaçlı olarak kullanılsa da kara fırın kullanımı büyük ölçüde azalmıştır. Ancak kara fırında yapılan pişirme hem geleneksel Avanos çömleğinin karakteristik özelliklerinden biri olan rengini vermede etkilidir, hem de yakıt için kullanılan malzemenin tedarik edilmesinden pişirme sürecinin tamamlanmasına kadar olan süreçleri kapsayan bilginin pratikle taşınmasını ve yaşamasını sağlamaktadır. Geleneksel yöntemlerle üretim yapan bir atölye yetkilisi kara fırının kullanımını aşağıdaki şekilde aktarmaktadır. Bu süreç ayrıca Aslan'ın (2012) “Avanos Çömlekçiliğinde Kaybolan Bir Değer: Kara Fırın” başlıklı çalışmasında da detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

“Şimdi fırının her katında farklı renkte çıkar. Sebebi şu: aşağıdan yakıyoruz biz elimizle, besliyoruz yani. İki saat üç saat odun yakarız veya büyük kerme yakarız fırını belirli bir dereceye getirebilmek için. Çok yavaş yavaştır bu. Daha sonra yavaş yavaş hızlandırırız. Odun yanarken böyle iri planya talaşı olur, ondan kullanırız. Biraz daha ilerledikçe ince talaşı katarız. Hızar talaşı içine. Daha hızlandırırız. Bu böyle dört yüz, dört yüz elli, beş yüz dereceye geldiğinde normal hayvanların yediği güzel saman katarız içine. Yani dereceyi düşürmemesi için. Hızlandırırız, hızlandırırız böyle 600 dereceye falan geldiğinde talaşları azaltır, saman ve tezeği çoğaltırız. Artık rengine ve sesine önem veririz. Yani sağlıklı olması için. Ne kadar çok yavaş yavaş pişirirsek ne kadar çok uzun sürede pişirirsek biz bu ürünü rengi de iyi olur, sesi de iyi olur. Her katta fazla farklı bir güzellik çıkar.” (K1)

Her ne kadar üretim yöntemlerinde değişim kaçınılmaz olsa da Şahan (2014), çömlekhanelerin geleneksel mimari elemanları olan tezgâh ve fırınlarla birlikte korunmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, özellikle kara fırınların dönüşen kentsel çevre içerisinde nasıl konumlandırılabilceğinin araştırılması gerekmektedir.

Mimari yapıdaki bozulma sadece çömlekhaneler için değil alanın tümü için geçerli bir problemdir. Kentsel bağlamda korumanın sağlanabilmesi için gerekli faktörlerden biri de mimari özelliklerin sürdürülebilmesi için gereken bilginin muhafaza edilmesi ve kullanılabilmesidir. Bu eksiklik, Avanos'un kültürel turizm potansiyelini doğrudan olumsuz etkilemektedir ve atölyelerin mekânsal sürdürülebilirliklerinin sağlanmasındaki temel sorunlardan biridir.

Avanos Kentsel Sit Alanı'nda gözlenen genel bakımsızlık ve fiziksel bozulma, harabe ya da kullanım dışı yapıların fazlalığıyla birlikte, kentin tarihî ve kültürel kimliğinin giderek yitirilmesine ve çeşitli güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Şekil 6).

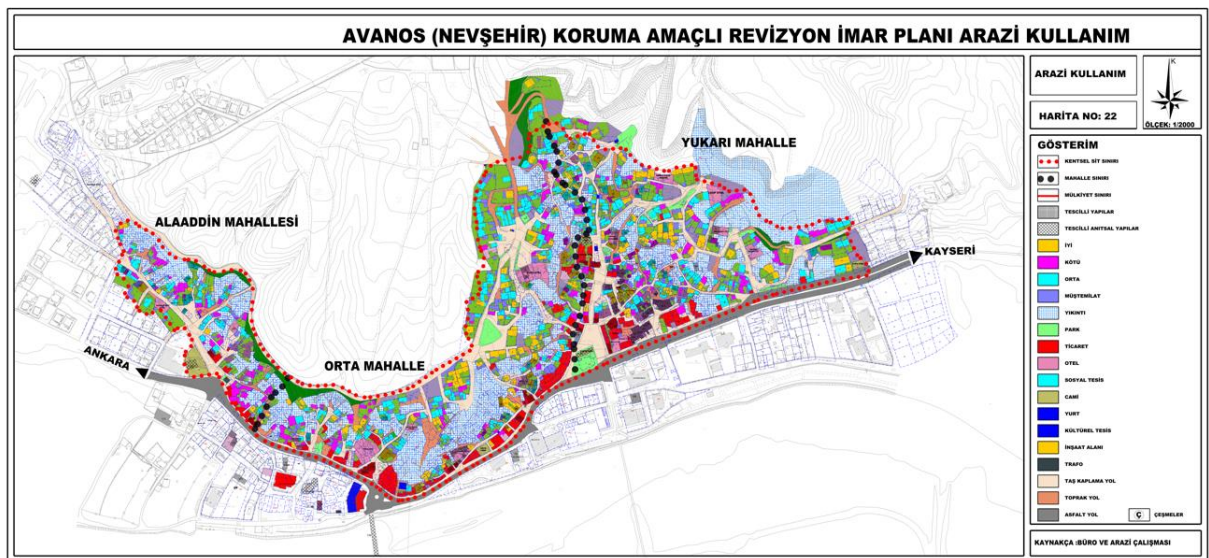
Şekil 6: Yıkıntı Alanlara Mimari Ölçekte Bazı Örnekler

Kaynak: Avanos Belediyesi, 2018 (1, 2), Tutku Gizem Yazıcı'nın kişisel arşivi (3) ve Avanos Belediyesi Dron Fotoğrafları (4)

Bu yıkıntı alanlar Avanos (Nevşehir) Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Büro ve Arazi Çalışması (2018) kapsamında değerlendirilip haritalandırılmıştır. Şekil 7’de mavi ile taralı olarak gösterilen alanlar yıkıntı alanları göstermektedir. 2018 tarihli Avanos (Nevşehir) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Raporu’na göre Kentsel Sit Alanında bulunan parsellerin %17,72’si yıkıntı/harabe alanlardan oluşmaktadır.

Şekil 7: Avanos Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Arazi Kullanımında Yıkıntı Alanlar

Kaynak: Avanos (Nevşehir) Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Büro ve Arazi Çalışması (2018)

Bir atölye yetkilisi ile yapılan görüşmede, atölyenin etrafında bulunan yıkılmış durumda olan binaların neden olduğu problemler vurgulanmıştır.

“Özel mülk olunca satacaksın diyemiyorsun. Diyemezsin. Ama o da (bakımını yaptırmak, satmak veya orada yaşamak gibi bir zorunluluk olursa) satmamak için belki biraz daha derli toplu olur gibi geliyor bana. Çünkü burada yaşamıyor. Başka yerde yaşıyor evi yıkılmış kötü bir görüntü var. Ben mesela onun o görüntüsünü sırtımda taşıyarak ilerliyorum. Burada yaşamadığı için bilmiyor.

(...) Bir ev vardı yıkık olan. Artık hiç kimse umursamıyor tehlike arz etmesini. Önüne sadece bir şey çekilmiş. Para cezası caydırıcı bir yöntemdir mesela. Öyle bir şey uygulanabilir.” (K4)

Çetinbinici (2016) araştırmasında, yetersiz koruma yaklaşımlarının ve koruma planlarının Avanos'ta yaşayan kesimin de büyük tepkisiyle karşılaştığını belirtmiştir.

Korumaya ilişkin yasal ve yönetsel çerçeve, gerekli yönlendirme, destek ve farkındalık eksikliği nedeniyle kentli tarafından bir cezalandırma gibi algılanmaktadır. Projelendirme ve onay süreçlerinin uzun sürmesi ve çeşitli zorlukları nedeniyle kentlinin alandaki müdahalesi sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, denetim ve gözetimle ilgili birimlerin yetersizliği kentsel dokunun baskı altında olmasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Avanos'un tarihi ve kültürel merkezi olan Kentsel Sit Alanı'na ilişkin yapılacak restorasyon ve sağlıklaştırma uygulamalarıyla beraber, sokakların canlandırılmasına veya yayalaştırılmasına ilişkin çalışmaların da bölgedeki zanaatkârlığın devamlılığı açısından son derece önemli olduğu görüşmelerde vurgulanmıştır. Kentsel Sit Alanı'nın güneyinde bulunan bölgeye giriş niteliği taşıyan merkezi alanda, çömlek üretim ve satış yerleri yoğunlaşmıştır. Bölgede kısa süreli olarak bulunan ziyaretçiler ise çoğunlukla bu alanda vakit geçirmekle yetinmekte, kentsel dokunun geleneksel kimliğiyle devam ettiği, atölyelerin ve diğer işletmelerin bulunduğu kuzey kesimlere ilerlememektedirler. Konumu nedeniyle karşılaştığı olumsuzlukları ve olanakları bir atölye yetkilisi kısaca aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Aslında yaşadığım alan çok güzel bir alan. Eski evlerde yaşıyoruz. Alan çok güzel. O ruhu taşıyan bir sokağın içerisindeyim ben ve bu sokağın aslında o kadar da çok canlandırılmadığını düşünüyorum. Bu benim için de ticari anlamda da bir problem.

İşte insanların buraya gelişlerinin zorlukları... Sadece aşağı bir çarşı kısmı var, orada yoğunluk sağlanıyor. Bu üst taraflar aslında daha kıymetli alanlar ve buralara insanların bir şekilde gelmesinin sağlanması gerekiyor gibi. Bu bir problem gibi geliyor bana çünkü çok kıymetli bir yer. Bir de belki başka bir fikirle, başka bir şeyle insanları yukarıya çıkartma girişimi olabilir diye düşünüyorum.

(...) Ufak girişimlerin bile ne kadar çok etkilediğini gözlemliyorum ben mesela. Irmak kenarında işte bir yer varmış ve orada eserler var diyor insanlar. O eserleri görmeye gidiyor. Bana burada kaç kişi şey sordu. İşte şairler sokağı nerede falan. Gerçekten talep var böyle şeylere.” (K4)

Kentte bulunan yıkıntı yapılar ve bakımsızlığın dışında, atölyelerin kentte konumları ve kentsel mekânla kurdukları ilişki açısından karşılaşılan problemlerden bir tanesi seri üretim ürünlerin satıldığı yerler ile geleneksel üretimin ve ürün satışının beraber yapıldığı atölyelerin bir arada bulunmasıdır.

Bir atölye yetkilisi, bu atölyelerin tarihi mekânsal niteliklerinin korunmasının ziyaretçilerin beklentileri arasında olduğunu ve farklı alanlarda bulunmalarının daha iyi olabileceğini düşündüğünü vurgulamıştır.

“Bu el sanatı yapanların bir ayrı yerde olması lazım. Yani fabrikasyonu üretenler başka, el sanatını üretenler başka.

(...) Şimdi ben bu işi bir modern yerde yapayım, Fransız bir turist öyle görmek istemiyor. Burada görmek istiyor Fransız bir turist. (Ama) fabrikasyon yapanı da buraya koyuyor. Ya fabrikasyon yapanı başka yere gönder, başka yerde satsın. (Turist) orayı da gitsin görsün.” (K1)

De Voldere ve arkadaşları (2017) el sanatlarının pazarda yer bulabilmesi için niş ve kitle pazarlarındaki farklılıkların dikkate alınması ve seri üretimin geleneksel üretim üzerindeki baskısının aşılması önemini vurgulamaktadır. Bununla beraber, Avanos’ta geleneksel üretimin niteliğini vurgulayan coğrafi işaretli üretim standartlarına göre çömlek yapımı oldukça sınırlıdır. Ayrıca, kentte coğrafi işaret amblemlerinin kullanımı yaygınlaşmamış ve bu konuda farkındalık oluşturacak tanıtım çalışmalarının yeterince yürütülmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede saha araştırması sonuçları, Avanos örneğinde bu rekabetin olumsuz etkilerinin azaltılması için mekânsal müdahalelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Turizmin yerel kültürel ekonomi üzerindeki etkisi yadsınamaz olsa da kentin korunmasına ilişkin geliştirilecek politikalarda tarihi dokunun sadece turistik bir değer olarak ele alınmaması önem taşımaktadır. 2009 yılında düzenlenen Kentleşme Şûrası “Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu”nda kent kimliği açısından yapılan değerlendirmelerde, kent dokusunun ve tarihi mimarinin korunmasındaki tek motivasyonun “turistik” değerler olması ve kent pazarlamasının bir aracı olarak değerlendirilmesinin hatalı bir yaklaşım olduğu vurgulanmıştır. Geçmişten gelen “insani, mekânsal ve düşünsel” değerlerin korunmasının temelini yaşam kalitesinin yükselmesi ve kimlikli bir gelecek inşası hedefleri oluşturmaktadır (T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 55-56). Benzer şekilde, kültürel üretimin sürdürülebilirliğinin sadece ekonomik ve turistik açıdan önemine odaklanmak yerine içkin değerini vurgulayan bir yaklaşım geliştirmek gereklidir (Walker vd., 2019).

4.2. Ekonomik Boyut, Dağıtım ve Pazarlama

Avanos’ta seramik ve heykel sanatı ile geleneksel çömlekçiliğin sürdürülebilirliği ekonomik etkenlerle son derece ilişkilidir. Avanos’ta ürün deseni turizmin değişen karakterine, tüketici taleplerine ve üretim yöntemlerine bağlı olarak değişmektedir. Son zamanlarda Avanos’ta üretilen ürünlere, bölgede bulunan otel ve restoranların talebi artmıştır. Kapadokya’da kaya oyma mağaralar ve diğer taş yapılarda yer alan turizm konaklama tesisleri kendi marka değerlerini ve yerel kimlikle bağlantılarını güçlendirmek adına özel üretim seramik tabak, kâse, bardak gibi kullanım eşyalarını, dekorasyon amaçlı olarak ise yerel

sanatçılarla iş birlikleri yaparak çeşitli duvar panoları, heykeller gibi sanat eserlerini, bölgede üretilen çömlekleri kullanmaktadırlar. Bu durum bölgenin hem kültür turizmi potansiyeline katkı sağlamakta hem de üreticiler için nitelikli bir pazar oluşturmaktadır. Bir atölye yetkilisi ürettikleri kullanım ürünlerinin restoranlarda kullanılması için tasarım sürecini aktarmıştır.

“Bir yerden sonra standarta oturtuyoruz onu ama şöyle ilerliyoruz mesela; ben bir restoranda çalışacağım, restoranın şefiyle görüşüyorum. Şef bana diyor ki, ben şöyle bir yemek sunacağım ve bu yemeğe uygun bir tabak istiyorum. O bana yemeğin rengini söylüyor. Bazen tadımını yapıyoruz, bazen görüyoruz, bazen hiç görmüyoruz anlatımda kalıyor ama. Yani ona uygun bir şey, herhangi bir ürün değil yani, o yemeğe uygun bir ürün çıkartıyoruz. Bu da bizim tarafımızın tasarımı güçlendiriyor, restoran tarafından yemeğin hikayesini güçlendiriyor mesela. Kişiye özel bir şey oluyor. Çok arada aslında. Hem özel tasarım hem seri üretim.” (K2)

Bir atölye yetkilisi kendi tasarımı olan heykel veya duvar panolarının otellerde dekoratif olarak mekânın değerini yükseltmek amaçlı kullanıldığından bahsetmiştir.

“Mekânın değerini, odanın değerini yükselten de dört duvar değil. Yapılan işler, çalışmalar. Bir de insanlar artık fotoğraf çekilmeyi de çok seviyor.” (K4)

Diğer yandan, günümüzde, geleneksel formlar yerine özellikle yerli ve yabancı turistlerin satın alabileceği, küçük ve taşınabilir nesnelerin üretimi tercih edilmektedir. Bu değişimin temel nedeni üreticilerin ekonomik kaygıları oluşturmaktadır (Ünal, 2022). Ancak kısa süreli ekonomik öncelikler, uzun vadede kültürel değerlerin ve sanatsal kaygıların yok olması ve Avanos kimliğinin bu anlamda değişmesi tehlikesini barındırmaktadır.

Problemlerden bir diğeri ise kitle turizmi ve üretim deseninin değişmesinin de etkisiyle ortaya çıkan “komisyonculuk”tur. Daha önce İşçen (2010) tarafından ortaya konulan ve Kapadokya Alan Başkanlığı (2021) tarafından Kapadokya için hazırlanan 2021-2025 Turizm Tanıtım Strateji ve Eylem Planında da ele alınan “komisyonculuk problemi” bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Müze yetkilisi, yüksek komisyon fiyatları nedeniyle turist gruplarına erişmenin zorluğundan bahsetmiştir.

“Önceden gruplarla çalışılıyordu. Ama şu anda komisyon olayı bölgede çok olduğu için, duymuşsunuzdur belki de. Yüksek komisyon vermiyoruz müze ve mağazası olması amaçlandığı için düşük komisyonlarla da çok büyük gruplar bize gelmiyor. O yüzden bu oranları kabul eden küçük gruplar (geliyorlar)...

%50'ler %60'lar havada uçuyor. 100 liralık satışında 60 lirasını bana vereceksin diyor. O zaman o üretici 10 liraya satacağı şeyi 100 liraya satmak zorunda. O zaman müşteriye de

aldatmış oluyorsun. Dönüşü de çok farklı oluyor tabi. Yani haksız kazanç illaki çıkıyor bir yerde.” (K3)

Bu durum ekonomik olarak üreticileri ve ziyaretçilerin deneyimlerini ciddi derecede etkilemektedir. Ziyaretçiler kısa süre geçirdikleri Avanos'ta sadece yönlendirildikleri atölyeyi veya mağazayı görmekte, kentsel dokunun içinde sokaklara taşan eserleriyle beraber harmanlanmış olarak bulunan çömlekçiliğin geleneksel izleriyle karşılaşma fırsatı bulamamaktadırlar.

Diğer yandan atölyeler, üretim ve satış mekânları olmanın ötesinde, alternatif ekonomik işlevler de üstlenmektedir. Avanos'ta zamanla ziyaretçilere toprak malzemeye küçük ölçekli çömlek üretimi deneyimi sunan uygulamalar yaygınlaşmıştır. Ayrıca bazı atölyelerde seramik ve heykel kursları verilmekte; dönemsel olarak atölye çalışmaları da düzenlenmektedir.

“Aslında bu tarz şeyler bölgede olmadığı için insanlar çok ilgili. Özellikle pandemi zamanında seramikle bir şeyler yapmak çok ünlü oldu. İnsanlar artık seramiğe karşı daha ilgililer. (...) Kendi kupalarını falan yapmayı çok seviyorlar mesela. Ama hep şey kaygıları var işte, ben yapamam, olmaz falan gibi. Ama bazıları da gerçekten yetenekli olabiliyor. Bazı ders verdiğim kişilerin de keşfetmediği bir yeteneği ortaya çıkabiliyor.” (K4)

“Workshop’lar yapıyorum. Ben eğitimler veriyorum. ... aylık atölyelerim oluyor. Her ay atölye açıyorum düzenli olarak.

(...) Yetişkinler için daha çok hobi atölyeleri gibi oluyor aslında ama böyle aylık periyotlu olan; işte dört hafta geldikleri bir kurs oluyor. Yani bazısı hobi için geliyor, bazısı öğrenmeye geliyor.” (K2)

Atölyelerin bu çok işlevliliği hem ekonomik hem de kültürel açıdan yeni olanaklar yaratmaktadır. Kısa süreli “çömlek yapımı” Avanos’u sınırlı sürede ziyaret edenler için anlamlı bir alternatif deneyim oluşturmakta ve Avanos’un hatırlanabilirliği açısından etkili olmaktadır (Kılıç & Aslan, 2022). Ancak, daha uzun vadeli olan haftalık kurslar ve atölyeler için katılımcıları genellikle Nevşehir ve civarında yaşayanlar oluşturmakta ve ulaşımın yetersizliği nedeniyle katılım olumsuz yönde etkilenmektedir. Nevşehir-Avanos arası otobüs ve minibüs seferlerinin sınırlı olması ve bu seferlerin erken saatlerde bitiyor olması, bölgeden Avanos’a ulaşımı zorlaştırmakta ve etkinlikleri sınırlamaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları Avanos’un kentsel dokusu ve kimliğinin çömlekçilik mirasıyla derinden bağlantılı olduğunu göstermektedir. Avanos’un sosyo-kültürel yapısının

şekillenmesinde ve kent ekonomisinde belirleyici rol oynayan el sanatları, tarihi çevrenin bir parçası olan üretim birimleri ve gündelik yaşamı şekillendiren pratikler ile kentin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, kentin tarihi dokusu ve çömlekhaneler zaman içinde yıpranmış, Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında ele alınsalar da mevcut koruma politikaları kentin yıkıntı alanlarını diriltmede, canlılığını yitiren sokakları kentin yaşayan kimliğinin bir parçası olarak yeniden inşa etmede yeterli olamamıştır.

Literatürde de sıkça vurgulandığı üzere, geleneksel koruma yaklaşımları genellikle fiziksel yapıya odaklanmakta; oysa kent belleğini yaşatan SOKÜM ve onunla bağlantılı üretim biçimleri bu süreçte çoğu zaman ihmal edilmektedir (Deshpande & Gangopadhyay, 2024; Alkymakchy vd., 2012; Deacon, 2018). Bu araştırma kapsamında yapılan mekânsal değerlendirmeler çerçevesinde, Avanos'ta kentsel çevredeki yıkıntı alanların yoğunluğu ile yıpranmış kentsel doku, kentsel korumanın fiziksel boyutta da yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum SOKÜM'ün kentsel bağlamdaki varlığını da tehdit etmektedir. Bazı çömlekhaneler, kentsel dokudaki bozulmalar nedeniyle görünürlük sorunu yaşamakta ve kentin yaşayan parçalarıyla ilişki kuramamaktadır. Mevcut sokak canlandırma veya kamusal alanda sanat çalışmalarının başarısı ise, bu tür çalışmalara olan yoğun talep ve ihtiyacı vurgulamaktadır. Kentsel dokudaki yenilemelerin el sanatlarına olan etkisi gibi, tarihi çevrenin canlılığını sağlayan unsurların başında kültürel pratikler gelmektedir. Bir başka ifadeyle, bir kentsel sit alanını korumak, yapılı çevrenin varlığını sürdürmekle beraber, o çevrede hayat bulan kültürel üretim faaliyetlerini de sürdürmeyi gerektirir. Bu çalışma, SOKÜM'ün korunması ile kentsel koruma hedeflerinin uyumlaştırılmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Avanos çömlekçiliği Kapadokya Bölgesi'nin kültürel peyzajının önemli bir parçasıdır. Çömlekçilik geleneği bölgenin doğal mirası olan Kızılırmak ile etkileşim içinde gelişmiş, kentin temel ekonomik kaynakları olan turizm ve çömlekçilik kente özgü bir kültür turizmi potansiyeli oluşturmuştur. Bu araştırma kapsamında ekonomik bağlamda ortaya konan bulgulara göre, el sanatlarının ekonomik sürdürülebilirliği, turizm temelli talep çeşitliliğine uyum sağlayan tasarım iş birlikleri (otel-restoran odaklı özgün ürünler) ve ziyaretçi deneyimine yönelik atölye etkinlikleriyle güçlenmektedir. Ancak yüksek komisyon oranları yerel üreticileri ekonomik olarak zorlamakta, küçük ve taşınabilir hediyeelik ürünlere yönelim ise uzun vadede kültürel özgünlüğü zayıflatma riski taşımaktadır. Diğer yandan, kültürel üretimin ekonomik krizler, pandemiler gibi dışsal şoklara karşı dirençliliğinin zayıf olması, üretimi

kırılganlaştırmaktadır. Bu kırılganlıklarla başa çıkmada, kültürel üretimi destekleyen bölgesel politikalara ve çok paydaşlı bir yönetim yapısına olan ihtiyaç görülmektedir. Avanos'ta kültürel üretimin ortak ve mekâna ve üretim biçimine göre farklılaşan problemleri için katılımcı bir süreçle çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Diğer yandan, bu çalışma uluslararası düzeyde tartışılan “yaşayan mirasın korunması” kavramını yerel bir örnek üzerinden somutlaştırmıştır. Uluslararası düzeyde koruma bağlamında UNESCO'nun 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kültürel ifadelerin yalnızca içeriğine değil, üretildikleri çevrenin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısına da odaklanılarak yaklaşılmasını önermektedir.

Bulgular ve tartışma bölümünde ortaya konulduğu üzere, SOKÜM'ün korunması üretim mekânlarıyla kurduğu bağ üzerinden mekânsal bir stratejiyle ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Avanos örneği, geleneksel el sanatlarının kentsel bağlamda sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik mekânsal sağlıklaştırma, yönetim temelli iş birliği, kültürel üretim süreçlerinin yeniden canlandırılması, kentsel altyapının geliştirilmesi ve ekonomik destek mekanizmaları kurgulanmasına dayalı bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Ayrıca, koruma politikalarının fiziksel yapılarla sınırlı kalmaması; kültürel üretimin sürdürülebilirliğini gözetken, mekânsal ve toplumsal boyutları içerecek şekilde desteklenmesi ve kültürel mirasın kentsel yaşamla birlikte dönüşen bir değer olarak ele alınması önemlidir.

Bu bağlamda Avanos'ta SOKÜM'ün kentsel bağlamda korunması için bir stratejik çerçeve belirlenmiştir:

- Kent genelinde yaşam kalitesini artıracak çevresel ve sosyal altyapı yatırımları ile kültürel üretimin ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğine katkı sunulmalıdır.
- Koruma stratejileri, Kapadokya Alan Başkanlığı, yerel yönetimler, meslek odaları, sanatkâr örgütleri, yerel üreticiler ve kent sakinlerini kapsayan çok aktörlü bir yönetim yapısı çerçevesinde oluşturulmalıdır.
- Çömlekhaneler ve kentsel kamusal alanlar gibi SOKÜM'ün hayat bulduğu mekânların korunması, yenilenmesi ve kentsel yaşam alanları olarak yeniden işlevlendirilmesi yoluyla kentsel kimlik ve kültürel mirasın sürekliliği sağlanmalıdır.
- Zarar görmüş kentsel doku, restorasyon, yayalaştırma ve sokak canlandırma projeleriyle desteklenerek kültürel ve sanatsal üretimin yaşandığı alanların niteliği artırılmalıdır.

- Kentsel sit alanı içinde geleneksel üretimin sürdüğü akslar, kültür rotası kapsamında işaretlenmeli; ziyaretçi akışını düzenleyecek yönlendirme sistemleri ve tematik sanat sokakları tasarlanmalıdır.
- Kentsel sit alanında SOKÜM pratiklerinin sürdürülebilirliğini değerlendirecek mekânsal ve kültürel göstergeler (örneğin aktif çömlekhane sayısı, geleneksel yöntem kullanımı, üretim mekânlarının mimari bütünlüğü) tanımlanmalı ve izlenmelidir.
- Avanos'ta el sanatlarını destekleyecek finansal mekanizmalar ve üretici ağları tasarlanmalı; böylece ekonomik daralmalar ve artan rekabet karşısında üreticilerin savunmasızlığı azaltılmalıdır.
- Kent içi ve çevre ilçelerle Avanos arasındaki ulaşım sorunlarının çözümü için yetersiz durumdaki toplu taşıma ağları geliştirilmeli; tarihi doku ve kültürel alanlarla bütünleşik bir yaya ulaşım kurgusu oluşturulmalıdır.

Bu öneriler kapsamında, Avanos'taki çömlekçilik geleneğinin korunması, mekânın biçimlenmesinde ve sosyal yaşamın sürekliliğinde belirleyici bir unsur olarak ele alınmaktadır. Mekânsal ve ekonomik bileşenlerin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi, SOKÜM'ün sürdürülebilirliğini Avanos'un tarihsel kimliğiyle ilişkisini güçlendirerek yaşatacak bir kentsel gelecek inşası için temel bir stratejik çerçeve sunmaktadır. Avanos'un çömlekçilik geleneği, kentsel belleği, kimliği ve kültürel sürekliliği şekillendiren yaşanır bir miras olarak geleceğe taşınmalıdır.

Kaynakça

Fotoğraflar saha araştırması kapsamında belgelenmiştir.

- Aikawa, N. (2004). An historical overview of the preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. In A. Yamamoto (Ed.), *Future directions of ICH – Regional frameworks, local practices, and global forces* (pp. 1–8). UNESCO.
- Akbarishahabi, L. (2024). Çevresel koşullara uyumlu kaya mimarisinin incelenmesi: İran-Kandovan ve Türkiye-Kapadokya. R. Keleş ve M. Tunçer (Ed.), *Kapadokya'da çevre koruma politikaları: Yasal, yönetsel ve planlama boyutları* (ss. 77-107). Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- Alkymakchy, N. T., Ismaeel, E. H., & Alsoofe, H. H. (2012). A Comparison between Synthetic Space Analysis and Intangible Heritage Investigation in Urban Conservation. *International Journal of Heritage in the Digital Era*, 1(1_suppl), 355-360. <https://doi.org/10.1260/2047-4970.1.0.355> (Original work published 2012)

- Arantes, A. (2019). Safeguarding. A key dispositif of UNESCO's Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. *Vibrant: Virtual Brazilian Anthropology*. <https://doi.org/10.1590/1809-43412019V16A201>.
- Aslan, E. E. (2012). Avanos çömlekçiliğinde kaybolan bir değer: Kara fırın. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1(4), 1-13. <https://doi.org/10.7816/idil-01-04-01>
- Avanos Belediyesi. (1996). *Avanos Çömlekhaneler Mevkii Koruma Amaçlı İmar Planı*. Nevşehir.
- Avanos Belediyesi. (2018). *Avanos (Nevşehir) Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Büro ve Arazi Çalışması Raporu*. Nevşehir.
- Avanos Belediyesi. (t.y.). *Avanos tanıtım* [Web sayfası]. 16 Kasım 2024 tarihinde erişildi: <https://www.avanos.bel.tr/avanos/avanos-tanitim-3>
- Berkmen, H. (2016). Avanos kültür varlıkları çalışması, Kapadokya bölgesinde suyun izi. *MEGARON*, 11(2), 123-135. <https://doi.org/10.5505/megaron.2015.00533>
- Bhattacharya, A. (2020). Reimagining ICH in Kolkata. In A. van der Zeijden, Y. K. Siang, & G. Wee (Eds.), *Intangible cultural heritage in urban contexts* (pp. 35–42). ICH-NGO Forum.
- Busari, D., & Odetoynbo, O. (2021). Home grown; home inspired: the resilience of traditional hand built pottery production in Ìjàyè, Abéòkúta, Southwest Nigeria. *African Identities*, 21(3), 510–526. <https://doi.org/10.1080/14725843.2021.1940839>
- Çetinbinici, N. B. (2016). *Conservation processes for immovable cultural heritages and examination of processes and implementations in the light of regional council decisions: Case study: Avanos* [Yüksek lisans tezi]. Middle East Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences.
- Çobanlı, Z. ve Canbolat, A. (2010). Avanos çömlekçiliği. 4. *Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu*. Eskişehir, Türkiye, 14 - 27 Haziran 2010, cilt.1, sa.1, ss.241-256.
- De Voldere, I., Romainville, J. F., Knotter, S., Durinck, E., Engin, E., Le Gall, A., Kern, P., Airaghi, E., Pletosu, T., Ranaivoson, H., & Holeck, K. (2017). *Mapping the creative value chains: A study on the economy of culture in the digital age: Final report*. European Commission. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4737f41d-45ac-11e7-aea8-01aa75ed71a1>
- Deacon, H. J. (2018). Conceptualising intangible heritage in urban environments: Challenges for implementing the HUL Recommendation. *Built Heritage*, 2(4), 72–81. <https://doi.org/10.1186/BF03545685>

- Deshpande, V. V., & Gangopadhyay, D. (2024). Mapping intangible cultural heritage in an urban context: Case of historic city of Nashik, India. *Civil Engineering and Architecture*, 12(6), 3797–3809. <https://doi.org/10.13189/cea.2024.120605>
- Ersoy, M. (2016). *Kentsel planlama: Ansiklopedik sözlük* (2. baskı). Ninova Yayınları.
- Esri. (2025, 11 Nisan). *World imagery (WGS84) [Web haritası]*. ArcGIS Online. <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=52bdc7ab7fb044d98add148764eaa30a>
- Gün, M. (2020). Kültürel bir imge olarak Avanos çömlekçiliği. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 13-17.
- Güneri, D. (2023). Kapadokya bölgesinin yerel mimari örneği: Bizans dönemi kayaya oyma aralıklar. *Art-Sanat*, (20), 153-179. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.20.1282672>
- Gürtanın, N. & Munsuz, N. (1970). *Avanos çömlekçiliği ve kullanılan toprakların bazı teknolojik özellikleri*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Haberl, A., Fleiß, J., Kowald, D., & Thalmann, S. (2023). Take the aTrain: Introducing an Interface for the Accessible Transcription of Interviews. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 41, 100891. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.11967>
- Ionică, P. (2022). Traditional crafts. What about?. *Culture. Society. Economy. Politics*, 2(1), 51-59. <https://doi.org/10.2478/csep-2022-0005>
- İşçen, Y. (2010). Avanos'ta çömlekçilik. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, 2(9), 21.
- Kapadokya Alan Başkanlığı. (2021). *Kapadokya bölgesi (Nevşehir) turizm tanıtım stratejisi ve eylem planı (2021-2023)*. <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/Eklenti/94176,turizm-tanitim-stratejisi-ve-eylem-planismalpdf.pdf?0>
- Kılıç, B. & Aslan, H. (2022). The effect of creative experience on destination memorability and loyalty: The case of Avanos. *Journal of Yaşar University*, 17(66), 490-516. <https://doi.org/10.19168/jyasar.901992>
- Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *The European Journal of International Law*, 22(1), 101–120. <https://doi.org/10.1093/ejil/chr006>
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press.
- Pratt, A. C. (2008). Cultural commodity chains, cultural clusters, or cultural production chains? *Growth and Change*, 39(1), 95–103. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2007.00406.x>
- Pratt, A. C. (2015). Resilience, locality and the cultural economy. *City, Culture and Society*, 6(3), 61-67. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2014.11.001>

- Shaw, R., & Stewart, C. (1994). Introduction: Problematizing syncretism. In R. Shaw & C. Stewart (Eds.), *Syncretism/anti-syncretism* (pp. 1–24). Routledge.
- Solmaz Şakar, F. (2024). Kapadokya'da çevre koruma politikalarının değerlendirilmesi. R. Keleş ve M. Tunçer (Ed.), *Kapadokya'da çevre koruma politikaları: Yasal, yönetsel ve planlama boyutları* (ss. 108-139). Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- Şahan, Ş. (2014). *Nevşehir-Avanos çömlekçiler bölgesinde koruma sorunlarının irdelenerek koruma ilkelerinin belirlenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2009). *Kentleşme şûrası 2009: Kentlilik bilinci, kültür ve eğitim komisyonu raporu*.
<https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap9.pdf>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (t.y.). *Avanos çömleği* [Web sayfası]. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38343>
- UNESCO ve Korean National Commission for UNESCO. (2002). *Guidelines for the establishment of Living Human Treasures systems*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129520>
- UNESCO. (2015). *Intangible cultural heritage and sustainable development*. <https://ich.unesco.org/doc/src/34299-EN.pdf>
- UNESCO. (2022). *Basic texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-2022_version-EN_.pdf
- UNESCO. (t.y.a). *Göreme milli parkı ve Kapadokya kaya alanları* [Web sayfası]. 29 Mart 2025 tarihinde erişildi: <https://whc.unesco.org/en/list/357/>
- UNESCO. (t.y.b). *Intangible cultural heritage and sustainable livelihoods* [Web sayfası]. 29 Mart 2025 tarihinde erişildi: <https://ich.unesco.org/en/livelihoods-01315>
- Ünal, S. (2022). In craft and art from traditional to contemporary Avanos pottery. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 236-251. <https://doi.org/10.12981/mahder.1012264>
- Van der Zeijden, A., Yeo, K. S. & Wee, G. (Eds.). (2020). *Intangible cultural heritage in urban contexts*. ICH-NGO forum. https://www.ichgovernance.com/wp-content/uploads/2024/08/Intangible-Cultural-Heritage-in-Urban-Contexts_def-5-9-2020.pdf
- Walker, S., Evans, M., & Mullagh, L. (2019). Meaningful practices: The contemporary relevance of traditional making for sustainable material futures. *Craft Research*. 10(2), 183–210. https://doi.org/10.1386/crrr_00002_1.

- Wang, Y. (2008) *The conservation of intangible cultural heritage in historic areas*. In: 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: ‘Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible’, 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada.
- Zbucnea, A. (2022). Traditional crafts. A literature review focused on sustainable development. *Culture. Society. Economy. Politics*, 2(1), 10-27. <https://doi.org/10.2478/csep-2022-0002>
- Zhang, X., Li, Y., Lin, J., & Ye, Y. (2021). The Construction of Placeness in Traditional Handicraft Heritage Sites: A Case Study of Suzhou Embroidery. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su13169176>.

Safeguarding Handicrafts In Avanos As Intangible Cultural Heritage Within The Urban Context

Extended Summary

Handicrafts focusing on traditional pottery and ceramic arts in Avanos, located in Nevşehir, Türkiye, represent a form of intangible cultural heritage (ICH) deeply intertwined with the urban spatial, economic, and social fabric. However, in recent years, this tradition has come under increasing threat due to the deterioration of the historic urban fabric, the transformation of ateliers and their surroundings, and shifting marketing strategies resulting from the influence of mass tourism (Kılıç & Aslan, 2022; Ünal, 2022). These changes undermine the physical spaces in which the craft is practiced and disrupt the intergenerational transmission of knowledge and skills that sustain the heritage (Aslan, 2012). This study aims to examine the evolving relationship between handicraft practices and the urban context of Avanos, with the goal of developing a more integrated approach to safeguarding Intangible Cultural Heritage (ICH) within urban environments.

The study is grounded in international literature and policy frameworks related to the safeguarding of Intangible Cultural Heritage (ICH). Since the 1970s, the preservation of intangible heritage has evolved from a folkloristic and nationalist concern toward a rights-based and context-sensitive approaches (Aikawa, 2004; Arantes, 2019). Key milestones include UNESCO’s 1989 Recommendation on Traditional Culture and Folklore and the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, which emphasizes the interdependence between intangible practices and their socio-spatial environments (UNESCO, 2003; 2022). More recent frameworks propose that heritage should not be preserved in isolation from the living urban contexts in which it exists (Deacon, 2018; Van der Zeijden et al., 2020). Scholars have further argued that traditional craft practices must be evaluated through their relationship to place, landscape, and local livelihoods—especially in rapidly urbanizing and globalizing settings (Busari & Odetoyinbo, 2021; Deshpande & Gangopadhyay, 2024; Van der Zeijden et al., 2020).

In light of these conceptual foundations, the study adopts a qualitative case study approach, focusing on fieldwork conducted in February 2025 in Avanos. Semi-structured interviews were carried out with four pottery producers representing a range of scales and practices, from traditional pottery to contemporary ceramic art. These interviews were supported by direct field observations of the historical site of Avanos, the architecture of ateliers, their relationship with public spaces, and the urban fabric surrounding them. The interviews and field notes were thematically analyzed to identify patterns in the spatial organization of production, the impact of economic and environmental change on traditional practices, and the evolving role of pottery in Avanos's cultural identity.

The findings reveal a reciprocal relation between cultural production and urban fabric. On the one hand, pottery remains central to Avanos's identity, with ateliers traditionally embedded in the town's architectural and social landscape. On the other hand, increasing urban decay, lack of infrastructural support, and the pressure of tourism-driven commercialization have weakened the organic link between craft production and the everyday life of the town. The replacement of traditional kilns and tools with modern machinery, while offering practical benefits, has also accelerated the loss of embodied knowledge and material authenticity. Moreover, the spatial distribution of workshops has become fragmented, and their visibility within the urban core has declined due to regulatory, economic, and planning challenges.

The study finds that existing urban conservation policies, which tend to prioritize architectural preservation, are inadequate for addressing the needs of living heritage. For example, the high cost of stone masonry and restoration work in protected areas creates barriers for small-scale artisans who occupy deteriorated buildings. Additionally, a mismatch between tourist expectations and the reality of production undermines both the economic viability and cultural integrity of the practice, marginalizing traditional producers.

In conclusion, safeguarding ICH in Avanos requires a shift from spatially concentrated conservation to integrated strategies that recognize the craft's spatial, economic, and cultural dimensions embedded in daily life. Finally, to safeguard intangible cultural heritage in Avanos, the study recommends improving urban infrastructure to support cultural production, establishing multi-actor governance involving local institutions and artisan groups, and revitalizing damaged urban areas through pedestrianization and cultural street design. Key heritage sites such as pottery workshops should be preserved and adaptively reused. Cultural routes should guide visitors, and sustainability should be monitored through indicators such as the number of active ateliers and the use of traditional techniques.

The Avanos case illustrates that safeguarding traditional crafts cannot be divorced from the spaces in which they are produced and experienced. Craft-based Intangible Cultural Heritage (ICH) must be protected not only as a cultural product but also as a social and spatial process rooted in community life. Therefore, preserving Avanos's pottery tradition and ceramic arts as a dynamic part of

cultural production entails simultaneously revitalizing its urban fabric and enabling the continuity of its intangible values. This integrated approach offers a model for other heritage towns facing similar tensions between tradition, transformation, and tourism.